

ČITRANI IZVORI

Isaković, A.: *Taj časni, Svetlosti*, Sarajevo, 1989.

Kandakov, Dž.: *Istočni dnevni, Svetlosti*, Sarajevo, 1989.

LITERATURA

Aleksandrova, L.: *Islamizam u Srbiji, 1984*.

Kamić-Bakarić, M.: *Islamizam u Srbiji, 1984*.

Kandakov, Dž.: *Istočni dnevni, Svetlosti*, Sarajevo, 1989. Str. 63-69.

Kandakov, Dž.: *Istočni dnevni, Svetlosti*, Sarajevo, 1989.

Petr, J.: *Muslimani u Srbiji*, Praga, 1987.

NAZIV JEZIKA U MUŠOVIĆEVOM DJELU
“MUSLIMANSKO STANOVNIŠTVO SRBIJE
OD PADA DESPOTOVINE (1459)
I NJEGOVA SUDBINA”

Poznati, na žalost rano preminuli, naš istoričar Ejup Mušović u svome djelu “Muslimansko stanovništvo Srbije od pada Despotovine (1459) i njegova sudbina” dao je solidan pregled islamizacije na području Srbije. A, što je sasvim razumljivo, naporedo sa iznošenjem istorijskih činjenica, pratio je i druge važne komponente koje su pratile taj proces.

Proces islamizacije svih naših krajeva, pa i Srbije, nije vršen nasilno. Kod Mušovića čitamo da u velikom broju radova koji se bave ovim problemom nalazimo “da islamizacija nije vršena putem fizičke prisile,...a vernici ističu da prisilu u širenju islama zabranjuje Kur-an” (str. 21). To je i razlog zašto je prihvatanje islama bilo nejednakog intenziteta u pojedinim našim krajevima. Također, to je i razlog zašto je gradsko stanovništvo lakše prihvatilo islam nego seosko, i zašto je u XVII vijeku većina gradova za koje je imao podatke E. Mušović bila naseljena muslimanskim stanovništvom (str. 96).

Mušović ističe i još jedan vrlo značajan podatak, a to je da su, prema njegovim podacima, svi ti “Turci” islamizirani žitelji tih krajeva, tj. starosjedioci su. Napominjem da sam i ja konstatovao isto za područje istočne Hercegovine. Ja, naime, kažem: “Ranije smo vidjeli da su upravo muslimani u nekim mjestima oblasti čiji govor ispituujemo (istočna Hercegovina, sadašnja primjedba) starinci, a kako nam potvrđuju i oni koji su se više bavili pitanjem islamizacije naših krajeva, a i narodno predanje koje je ovdje vrlo živo, Sloveni su sa ovoga tla” (str. 12).

Ja još konstatujem da su ti islamizirani žitelji pojedinih krajeva to lako mogli da učine jer su “i dalje ostali u slovenskoj sredini”, a to im je omogućavalo da i dalje zadrže svoj “jezik i mnoge običaje svojih predaka” (op. cit.). Ovdje se dolazi do sasvim razumljivog zaključka: ako je ovako bilo u Srbiji i Hercegovini, drugačije, sigurno, nije bilo ni u drugim našim krajevima. Kad je tako, a tako je, otkuda to da naše muslimane

obično nazivaju Turci. Pa i oni sami počesto prihvataju taj naziv. Zašto? O tome kod Mušovića čitamo: “Kao osvajači, nadahnuti duhom religije, Osmanlije su imali za cilj, pored ostalog, širenje islama. Pridobijanjem vernika, oni su uspješnije osvajali i vojevali, bolje učvršćivali vlast i uspješnije rešavali državnička i druga pitanja. Isticali su religijsko iznad etničkog i težili da sve islamizirane ljude predstave kao jedno, kao Turke. To im je u mnogome uspevalo, jer su islamizirani, bez obzira na geografske prostore, raniju etničku pripadnost, tradiciju i svest o tome, prihvatili tu nametnutu politiku” (isto, str. 20-21). Tako se desilo, ili: dešavalo se da je pojam “Turčin” prihvaćen kao “nacionalno” obilježje, mada nije bilo jednakosti između pojma Turčin i pojma Bošnjak, ili kako drugačije? Ove jednakosti nije bilo kod pravih Turaka. Oni su se smatrali, uvijek, nečim posebnim. Istina, kako kaže E. Mušović, “ni naši Muslimani u sveukupnom bivstvovanju nisu gubili ona obeležja koja su ih odvajala od Turaka i drugih inorodaca, naprimer jezik ili neke druge osobenosti koje im nisu dale ulazak u neki drugi tabor izuzev svoj i odakle ih, objektivno, niko nije mogao prisvojiti i poistovetiti sa sobom” (str. 124). Istini za volju, treba reći da se ni naši muslimani nisu dali trpati u tuđi koš. Za to ima dosta potvrda u istoriji. Ja navodim samo da su Turci ovdje, često, nazivani *Turkušama*. U ovom nazivu, mada ne mora uvijek biti tako, krije se pomalo pejorativnog značenja. Ovamo ide i glagol *turkesati*. Škaljić³ ima ovaj glagol: govoriti turski; on i imenicu *Turkuša* i glagol *turkesati* veže sa osnovom *Turk*. Vuk ima imenicu *Turkuša*. Značenje je “pravi Turčin koji ne zna srpski”. Obje ove riječi, i imenica *Turkuša* i glagol *turkesati*, u našem jeziku imaju, donekle, pejorativno značenje. Glagol *turkesati* znači i “govoriti nerazumljivo”, što je, u našem slučaju, sasvim shvatljivo. Jer ko govori turski pred našim ljudima, tj. pred ljudima našega jezika koji ne poznaju turski jezik, glagol *turkesati* i znači: govoriti nerazumljivo.

Milenko M. Vukićević u svom djelu “Znameniti Srbi Muslimani”⁴, navodeći biografiju Muhameda Sokolovića, konstatuje da “sve što bijaše u službi carskoj službaše se *srpskijem jezikom*, jer to bijaše diplomatski jezik na Porti još od petnaestoga vijeka, a i sam sultan Sulejman govoraše samo *srpski i turski*” (v. str. 11, i tamo navedenu literaturu). O ovome čitamo kod Mušovića: “Najblistavije doba osmanske državnosti označeno je u turskim udžbenicima kao Vreme Sokolovića, ali ne samo po jednom od najznačajnijih velikih vezira Mehmed-paše Sokolovića. Nije slučajno što je u to vreme *bošnjački* (moje podvlačenje) (kasnije srpskohrvatski) jezik bio jedan od diplomatskih jezika na turskom dvoru i da se na njemu obavljala korespodencija sa zapadom. Postojale su specijalne dvorske kancelarije za naš jezik. Očuvane su vrlo značajne povelje pisane našim jezikom i ćirilničnim pismom” (op. cit., str. 25). A i dubrovački poklisari “pregovarali (su) sa Portom na bošnjačkom jeziku” (isto).

Mušović ovaj naziv za jezik, bošnjački jezik, često upotrebljava. Po njemu je i poznata alhamijado književnost “pisana bošnjačkim, odnosno srpskohrvatskim, kao maternjim jezikom, arapskim pismom” (str. 76). U današnjem Užicu “većinu ... stanovništva činili su muslimani koji “govore bošnjački” (str. 80), tako je bilo i u mnogim gradovima ondašnje Srbije: u gradu Kladovo, koji je imao “nešto više inorodnog elementa – turskog stanovništva” za koje Evlija Čelebi kaže “da govore turski”, a “Muslimane je (E. Čelebi, moja primjedba) označio kao građane koji govore

bošnjački dok za hrišćane kaže da govore vlaškim jezikom, verovatno rumunskim ili pravim vlaškim” (str. 82). Za Kruševac E. Čelebi konstatuje “da mesno stanovništvo govori srpski i bugarski” (str. 87). U Novom Pazaru, koji je bio “sedište kadiuka... u okviru Bosanskog sandžaka, odnosno ejaleta... podaci iz XVI veka i putopisne beleške govore da je... bilo zastupljeno kao većinsko muslimansko stanovništvo” (str. 87-88). Za Vučitrn, po E. Čelebiju, Mušović navodi da je u XVI vijeku bio sastavljen od raznih naroda koji su govorili albanski, turski “a da znaju i bošnjački” (str. 94).

Poslije pregleda stanovništva po gradovima Srbije Mušović zaključuje: “Muslimani Srbije u XIX veku bili su potomci ranije islamiziranih meštana, Srba i drugih koji su živeli na njenim prostorima, ali sa mnogo manje inorodnog elementa nego što ga je moglo biti u prethodnom periodu, i sa izrazito manjim brojem konvertita jer je proces islamizacije u XIX veku bio sveden na malu meru. Uglavnom, najveći broj Muslimana Srbije bili su potomci islamiziranih Srba” (str. 124) i dalje. Ti islamizirani članovi našega društva, mada su se neki, i nekada, poistovjećivali sa članovima vladajućeg sloja stanovništva, sa Turcima, “u sveukupnom bivstovanju nisu gubili ona obeležja koja su ih odvajala od Turaka i drugih inorodaca, *naprimer jezik*” (podvlačenje moje, A.P., str. 124). A u Bosni, u to vrijeme “pred bosansko hercegovački ustanak, bilo (je) pet hiljada Turaka, a četiristo osamdeset šest hiljada i četiri stotine Muslimana”. Prema tome broj naših ljudi, našega jezika i krvi, bio je i tu, kao i u Srbiji, znatno veći od pravih Turaka. Istina, ovaj je procenat u Srbiji bio u nešto drugačijem odnosu, naročito na selu.

Pred Berlinski kongres, kako nas obavještava Mušović, Muslimani “se označavaju kao Bošnjaci”, što je bila politika vladajućeg naroda kako bi se novoislamizirani žitelji ovih krajeva, a to su “Muslimani Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije” izdvojili u nešto posebno. Ovaj naziv, naziv Bošnjak, bio je poznat i ranije (pa i naziv jezika bošnjački), ali su tako “Osmanlije označavali bosanske Muslimane sa željom da ih naznače kao posebnost i da ih etnički, jezički, kulturološki odvoje od sebe” (str. 148-149). Za razliku od nekih drugih islamiziranih stanovnika Balkana, npr. Albanaca, koji su se služili albanskim jezikom, “*bošnjačkim (srpskohrvatskim) kao maternjim* (jezikom služili su se, moja primjedba, A. P.) Muslimani, *i to uvek*” (moje podvlačenje, str. 149).

Naziv Bošnjak služio je vladajućim Turcima da njime označe, u vrijeme pobuna u Bosni, kao npr. pobune Huseina Gradašćevića, nekoga koji ne pripada njima, vladajućem narodu, bez obzira na jednakost vjere, a i sličnost u načinu života, pa i kulturi življenja, u antroponimima. To su bila i ostala dva naroda, otuda je naziv Turčin za našeg čovjeka islamske vjere, za Bošnjaka, uvredljiv.

I kao zaključak proučavanja pitanja islamizacije u Srbiji E. Mušović kaže: “Prema tome, Muslimani nisu ni Turci, ni Albanci, ni Cigani, ni bilo koji drugi narod islamske konfesije, niti pak etničko-nacionalno gledano: Srbi, Hrvati, Crnogorci, Makedonci, Mađari. Oni objektivno postoje, žive i rade i nešto jesu, a drugo ne mogu biti osim Muslimani” (str. 173).

NAPOMENA

1. Ova knjiga E. Mušovića objavljena je u Kraljevu 1992. Poslije te godine mnogo štošta promijenilo se u gledanju na pripadnost Muslimana i muslimana. Danas je tu jasna razlika. Musliman, sa malim početnim slovom m (musliman), jest termin kojim se označava pripadnost vjeri, islamizirani Sloven. Za etničku pripadnost upotrebljava se naziv *Bošnjak*, a za jezik termin *bosanski jezik*. Prema tome u nacionalnom pogledu u Bosni i Hercegovini žive, čine je zajednicom: Bošnjaci, Srbi i Hrvati. Za označavanje jezika, opet prema nacionalnim pripadnostima, služe se: bosanskim, srpskim i hrvatskim jezikom.
2. Ovdje se koristila Mušovićeva knjiga i svi podaci navode se prema njoj, bez obzira na to da li postoje i druga i drugačija imenovanja, naprimjer jezika. Ali ja o tome ne želim da ovdje raspravljam. Ovaj moj prikaz, i imenovanje jezika, zasniva se isključivo na materijalu što ga nudi E. Mušović u knjizi o kojoj je ovdje riječ.

BILJEŠKE

1. Ejup Mušović: *Muslimansko stanovništvo Srbije od pada Despotovine (1459) i njegova sudbina*, Slovo, Kraljevo, 1992.
2. Asim Peco: *Govor istočne Hercegovine*, Institut za srpskohrvatski jezik, Srpski dijalektološki zbornik, knjiga XIV, Beograd, 1964.
3. Abdulah Škaljić: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Izdavačko preduzeće "Svetlost", Sarajevo, 1965.
4. Milenko M. Vukićević: *Znameniti Srbi Muslimani*, drugo izdanje, NNK, Beograd, 1998.